RAVON Werkgroep Monitoring

nr. 16

NIEUWSBRIEF

Meetnet Reptielen

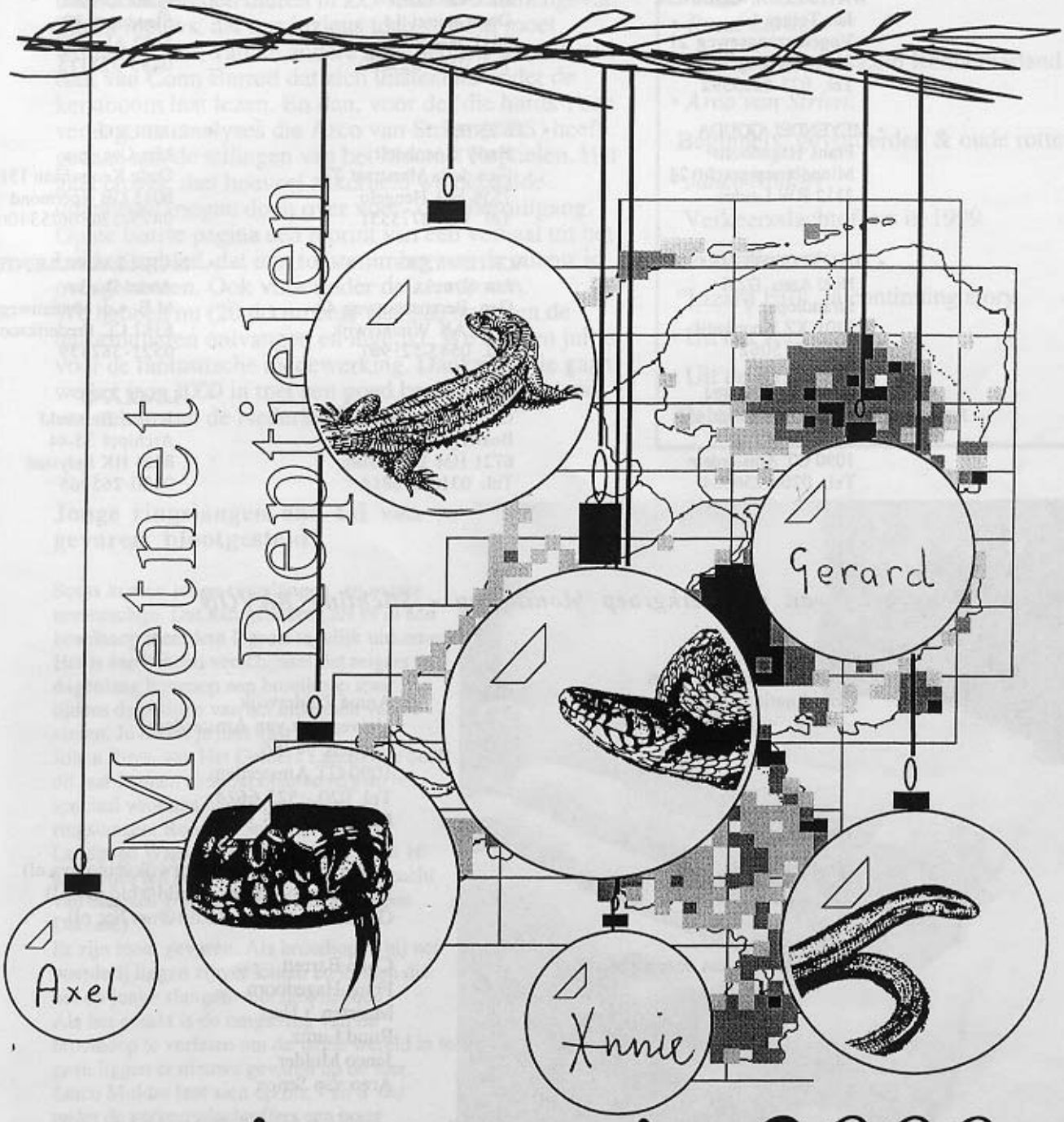

goeie start in 2000

REGIOCOÖRDINATOREN

- DUINEN PWN NOORD HOLLLAND:
  Arie Swaan
  v. Oldenbarneveldweg 40
  1901 KC Castricum
  Tel. 0251-662231

- OMGEVING AMSTERDAM:
  Martin Melchers
  Laplacestraat 65
  1098 HS Amsterdam
  Tel. 020-6650925

- VELUWEZOOM
  Ronald de Boer
  Teteringenstr. 145
  6844 DC Arnhem
  Tel. 026-3816420

- DUIN & KRUIDBERG:
  Ruud Luntz
  Duinlustweg 26
  2051 AB Overveen
  Tel. 023-5241908

- FRIESLAND:
  Wim Andela
  Heringastraat 3
  8934 AW Leeuwarden
  Tel. 058-2882693

- UTRECHT:
  Theo de Jong
  Rijnlaan 25
  4105 GS Culemborg
  Tel. 0345-519946

- AMSTERDAMSE WATERLEIDINGDUINEN:
  Jan Tolner
  Vogelenzangseweg 21
  2114 BA Vogelenzang
  Tel. 023-5233592

- DRENTHE en GRONINGEN:
  Dick van Dorp
  Domcapittel 14
  9411 MH Beilen
  Tel. 0593-525620

- NOORD BRABANT:
  Frans Kuenen
  Sleedoorn 80
  5432 AL Cuijk
  0485-323115

- MEYENDEL/GOUDA
  Frans Hagedoorn
  Minnebroersgracht 24
  2312 RW Leiden

- TWENTE:
  Harry Koenhorst
  Fien de la Marstraat 27
  7558 MB Hengelo
  Tel. 074-2773351

- LIMBURG:
  Mia Cox p.a.
  Oude Keulsebaan 131
  6045 GB Roermond
  0475-320866/534009

- DZH EN COEPELDUYN
  Noël Aarts DZH
  Strandloper 7
  2201 XZ Noordwijk
  071-3615062

- ACHTERHOEK:
  Jan Stronks
  Gen. Berenschotweg 43
  7103 AK Winterswijk
  Tel. 0543-521967

- NATUURMONUMENTEN
  André Donker
  M.E. v.d. Meulenweg 1
  8382 CC Frederiksoord
  0521-382439

- DUINEN EILANDEN
  Annie Zuiderwijk, ISP
  Postbus 94766
  1090 GT Amsterdam
  Tel. 020-5256624

- VELUWE
  C. F. van de Bund
  Bosweg 35
  6721 HM Bennekom
  Tel. 0318-416814

- FLEVOLAND
  Jeroen Reinhold
  Archipel 35-44
  8224 HK Lelystad
  0320-265065

Nieuwsbrief van de Werkgroep Monitoring - Stichting RAVON

Redactie Nieuwsbrief en Coördinatie Meetnet Reptielen	Annie Zuiderwijk Universiteit van Amsterdam Postbus 94766 1090 GT Amsterdam Tel. 020 - 525 6624 Fax. 020 - 525 5402
Meetnet Reptielen:	Annie Zuiderwijk (zuiderwijk@bio.uva.nl) Axel Groenveld (groenveld@bio.uva.nl) Gerard Smit (gerard.smit@net.hcc.nl)
Verder werkte aan deze nieuwsbrief mee:	Conn Barrett Frans Hagedoorn Maarten ‘t Hart Ruud Luntz Janco Mulder Arco van Strien

Nieuwsbrief nr. 16 wordt gestuurd naar alle medewerkers van het Meetnet Reptielen.

Meetnet Reptielen - Nieuwsbrief

Winter 1999-2000 Nieuwsbrief nr 16 *Ravon Werkgroep Monitoring*

TERUGBLIK OP HET AFGELOPEN JAAR!
Deze nieuwsbrief gaat over waarnemingen in het veld tijdens het afgelopen seizoen. Er is een stuk van Ruud Lunz met het laatste nieuws over de hazelworm in de duinen. Janco Mulder heeft zijn trieste bevindingen over doodgereden dieren in ZO-Friesland samengevat. Slecht nieuws, dat ons inziens toch gemeld moet worden. Maar, van de andere kant hebben we ook een stuk van Conn Barrett dat zich uitstekend onder de kerstboom laat lezen. En dan, voor de 'die hards', een verslag van analyses die Arco van Strien (CBS) heeft gedaan aan de tellingen van het Meetnet Reptielen. Het gaat erover, met hoeveel zekerheid we bepaalde uitspraken mogen doen over voor- of achteruitgang. Op de laatste pagina een reprint van een verhaal uit het Leids Dagblad, dat met toestemming van de auteur is overgenomen. Ook voor onder de kerstboom.
We hebben nu (20 december) van 220 trajecten de telformulieren ontvangen en ingetikt. We danken jullie voor de fantastische medewerking. Dankzij jullie gaan we het jaar 2000 in met een goed beeld over de stand van zaken van de Nederlandse reptielen.

Inhoud Nieuwsbrief nr. 16

Pagina
- Veel slachtoffers jonge ringslangen 2
- *Ruud Luntz*:
  Hazelwormen in Zuid Kennemerland 3
- *Arco van Strien*:
  Beginners, gevorderden & oude rotten 5
- *Janco Mulder*:
  Verkeersslachtoffers in 1999 7
- *Conn Barrett* :
  "Lizard Hill', a continuing story 9
- Uit het veld 11
- Uit de Krant
  Column van Maarten 't Hart 11

Jonge ringslangen aan tal van gevaren blootgesteld

Soms komen jonge ringslangen *en masse* tevoorschijn. Dat kan gebeuren als er in één broeihoop meerdere legsels tegelijk uitkomen. Het is een bekend verschijnsel dat reigers dagenlang bovenop een broeihoop staan, tijdens de periode van het uitkomen van de eieren. Je houdt je hart vast.
Johan Ruys, van Het Gelders Landschap heeft dit jaar kunnen zien dat blauwe reigers het speciaal voorzien hadden op jonge ringslangen. Rond de Schaatsvijver op Landgoed Warnsborn zag hij maar liefst 16 slangetjes ten prooi vallen aan de vraatzucht van een paar reigers. (Met dank aan Koos Dansen.)
Er zijn meer gevaren. Als broeihopen bij een boerderij liggen zijn er katten en kippen die het op jonge slangen voorzien hebben.
Als het gelukt is de omgeving van de broeihoop te verlaten om de wijde wereld in te gaan liggen er nieuwe gevaren op de loer.
Janco Mulder laat zien op blz 7 en 8 dat onder de verkeersslachtoffers een hoog percentage pasgeboren ringslangen voorkomt.

MEER HAZELWORMEN IN ZUID-KENNEMERLAND

Ruud Luntz

Ruud Lunz, voor Natuurmonumenten beheerder van duingebieden tussen IJmuiden en Zandvoort, en voor het Meetnet Reptielen regiocoördinator, kreeg dit jaar (1999) maar liefst negen keer een hazelworm voorgeschoteld. En dat in een gebied waarvan men denkt dat de hazelworm er eigenlijk niet hoort te zitten! Ruud geeft uitleg, en een vindplaatsenkaart.

Dat de hazelworm in de duinen voorkomt staat wel vast, alleen of het nu ontsnapte exemplaren zijn, dan wel een restpopulatie uit vroegere tijden, dat blijft een vraag?
In Nieuwsbrief nr. 7 uit 1996, waar het voorkomen van de hazelworm in de duinen werd besproken, werden een aantal vragen gesteld:
• Is de periode van loslaten (1900) en de volgende waarneming in de duinen (1983) niet erg lang?
• Is de hazelworm opnieuw ontsnapt (uitgezet)?

Volgens mij is er voor een deel een verklaring te vinden voor deze leegte. De duinen waren zeker in het begin van deze eeuw slechts voor een zeer beperkt publiek open. De landgoedeigenaren hadden meestal alleen oog voor de jacht en ander vermaak, wat overbleef was een handvol natuur-vorsers.
De duinen waren toen groter en nog niet doorsneden met grote wegen, Maar waarschijnlijk waren grote delen ongeschikt voor hazelwormen. Water, stuifzand en zeer veel konijnen hielden het duin open en het was lang niet zo verruigd als nu.

toename onderzoekers en wandelaars
De belangrijkste reden dat er sinds de jaren tachtig meer hazelwormen worden gezien liggen volgens mij aan de volgende punten:
• Sinds de jaren tachtig heeft de belangstelling voor de natuur een enorme vlucht genomen en zo ook het aantal onderzoekprogramma's.
• Het zoekbeeld moet bekend zijn. Ik werk sinds 1983 in de duinen van Zuid-Kennemerland en werd pas in 1993 bekend met waarnemingen van de hazelworm in de duinen.
• Als voorbeeld wil ik een waarneming uit 1999 aanhalen. Fietsend over een pad in het Midden Herenduin (Nationaal Park Zuid-Kennemerland) hoorde ik tussen een hoop dode bladeren veel geritsel. Er was in eerste instantie niets te zien. Vroeger zou deze waarneming zijn afgedaan als een muis o.i.d.. Nu bleek (na wat zoeken) dat het ging om een ongeveer veertig centimeter lange hazelworm.
• Frappant is dat het aantal waarnemingen door wandelend publiek ook toeneemt en dat, hoe kan het ook anders, het alleen waarnemingen op wegen en paden zijn.

"zitten er slangen in de duinen?"
Er zijn volgens mij onder bezoekers van de duinen nog wel meer waarnemingen van hazelwormen, waar wij niets over horen. Probleem is "waar kunnen ze deze waarnemingen kwijt". Ook onbekendheid met het dier is een reden. Enkele malen is de volgende opmerking gehoord "ik wist niet dat er slangen in de duinen zaten".
Overigens zijn de waarnemingen op wegen en paden ook meteen een bedreiging voor de

Vrouwtje hazelworm.
Foto
Pieter de Wijer

hazelworm. Als ze een druk wandel/fietspad oversteken, verstijven ze bij nadering van wandelaars of fietsers en worden in de regel niet opgemerkt.
Illustratief daarvoor is de waarneming die ik deed op 2 september 1995. Voor mij liep een grote groep wandelaars van ongeveer twintig personen. Toen ze voorbij waren, ontdekte ik midden op de weg een ongeveer dertig centimeter lange hazelworm, onbeschadigd, maar niemand had iets gezien! Misschien zou een krantenartikel (in het voorjaar), met daarin een beschrijving en een oproep aan de bezoekers van de duinen om waarnemingen door te geven aan bijvoorbeeld boswachters of in het nieuwe duincentrum, een goed idee zijn.

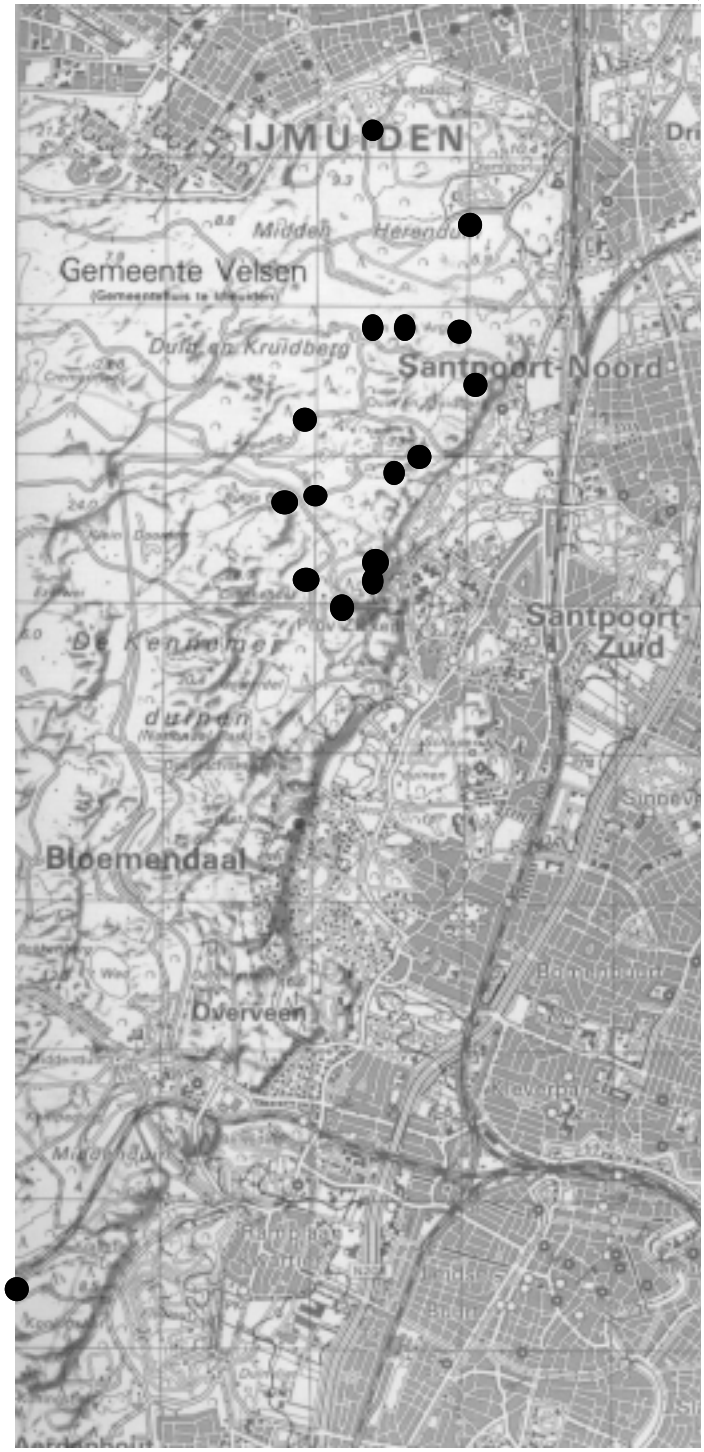

golfplaatjes als 'valkuil'
Welke manieren zijn er om het voorkomen van de hazelworm uit te zoeken. In 1999 heb ik in Duin en Kruidberg een proef gedaan met een tiental golfplaatjes, dit o.a. naar aanleiding van artikelen en verhalen dat hazelwormen graag onder golfplaat kruipen. Er werd echter geen enkele hazelworm onder de plaatjes aangetroffen. De plaatjes bleken wel gebruikt te worden door padden. De plaatjes werden gemiddeld twee keer per maand gecontroleerd. De reden dat er zo weinig waarnemingen zijn gedaan, ligt volgens mij vooral in het feit dat er meer dan voldoende andere dekking is.
In het onderzoeksgebied (35 hectare) vindt seizoen begrazing plaats met pony's. Wat betreft het vervolgonderzoek naar het voorkomen van de hazelworm, lijkt mij voorlopig het verzamelen van waarnemingen via een breed publiek van onderzoekers en bezoekers van de duinen, het meest haalbare.

ook een vondst in het zuiden
Als laatste wil ik een waarneming van dit jaar (1999) aanhalen. Op 20 mei 1999 vonden fietsers op het Visserspad (gelegen in het zuidelijk deel van het Nationaal park Zuid-Kennmerland, langs het spoor Overveen-Zandvoort) een ongeveer dertig centimeter lange hazelworm. Ze hebben hem in de berm gelegd, waarna hij/zij snel verdween. Dit geeft, met een waarneming uit de Herenduinen (18-05-1998) in het noordelijk deel van het park, aan dat hazelwormen over een groot deel van het nationaal park zijn waargenomen. Deze twee vindplaatsen liggen namelijk hemelsbreed ruim acht km uit elkaar. Ook in het middenduin, bijvoorbeeld bij het Vogelmeer zijn wel eens hazelwormen gezien en zelfs een keer in de zeereep, vlakbij Parnassia. Het zwaartepunt van alle waarnemingen tot nu toe ligt in de binnenduinrand, dat is te zien op de kaart, waar de waarnemingen van de laatste paar jaren zijn ingetekend.

TIP: Zoek ook eens op ongewone plaatsen: waterputten, hooihopen, houtstapels e.d.

Noot: Ruud Lunz gelooft dus niet dat er recent hazelwormen zijn uitgezet. Wij ook niet, temeer daar er nieuwe 'oude vondsten' bekend zijn geworden van zo'n vijftig jaar geleden, bijvoorbeeld in de buurt van Zandvoort.

Op het kaartje zijn de de vindplaatsen van hazelwormen (1997 t/m 1999) in de duinen van Nationaal park Zuid-Kennemerland aangegeven.

BEGINNERS, GEVORDERDEN EN OUDE ROTTEN

Arco van Strien (CBS)

In het broedvogelmeetnet van het Amerikaanse Patuxent Wildlife Onderzoekscentrum merkten ze dat er in de loop der jaren gemiddeld steeds iets betere vogelaars meededen. Als de onderzoekers daarvoor niet corrigeerden, leek het alsof veel vogels vooruit gingen, terwijl ze dat in werkelijkheid niet deden. Wij vroegen ons af of zoiets ook bij het Meetnet Reptielen zou spelen? Bij het tellen van reptielen is ervaring immers van belang. Oude rotten in het vak weten beter dan beginners op welke plekken en onder welke omstandigheden ze de dieren kunnen verwachten. Zo nemen bijvoorbeeld de berekende indexcijfers van zandhagedis toe tussen 1994 en 1998. Dat wil zeggen dat er in 1998 gemiddeld genomen meer dieren zijn geteld dan in het startjaar 1994. Maar als toenemende ervaring van de tellers een grote rol speelt, dan schetsen deze hogere indexcijfers misschien wel een te positief beeld.

Om te onderzoeken of dergelijke waarnemereffecten een rol spelen bij het Meetnet Reptielen, zijn alle trajecten van het meetnet ingedeeld naar het ervaringsniveau van de teller: beginners, zonder enige ervaring in het kijken naar reptielen, gevorderden, die al enige jaren ervaring hebben en experts, die al jarenlang naar reptielen kijken. Naarmate een waarnemer langer deelneemt aan het Meetnet, verandert zijn ervaringsniveau in de loop der jaren van beginner, via gevorderd, naar expert.

wisseling van waarnemers

We hebben gekeken naar alle trajecten waarbij het eerst traject in de loop der jaren door een andere waarnemer is overgenomen. We vonden een aantal trajecten waarbij de nieuwe waarnemer meer ervaring had dan de eerste teller, en andersom ook routes waarbij de nieuwe teller juist minder ervaren was. Op die manier kregen we drie groepen trajecten, twee groepen met een waarnemerwisseling en een (grote) groep zonder waarnemerwisseling. Van die groepen apart hebben we de indexcijfers berekend, over dezelfde reeks van jaren. Bij zowel de zandhagedis als de levenbarende hagedis (fig. 1 & 2) loopt het indexcijfer sterk op bij trajecten die door een meer ervaren waarnemer werden overgenomen, veel sterker dan bij routes zonder wisseling van teller. Bij dalende ervaring blijft het indexcijfer iets achter op die van trajecten zonder wisseling van teller.

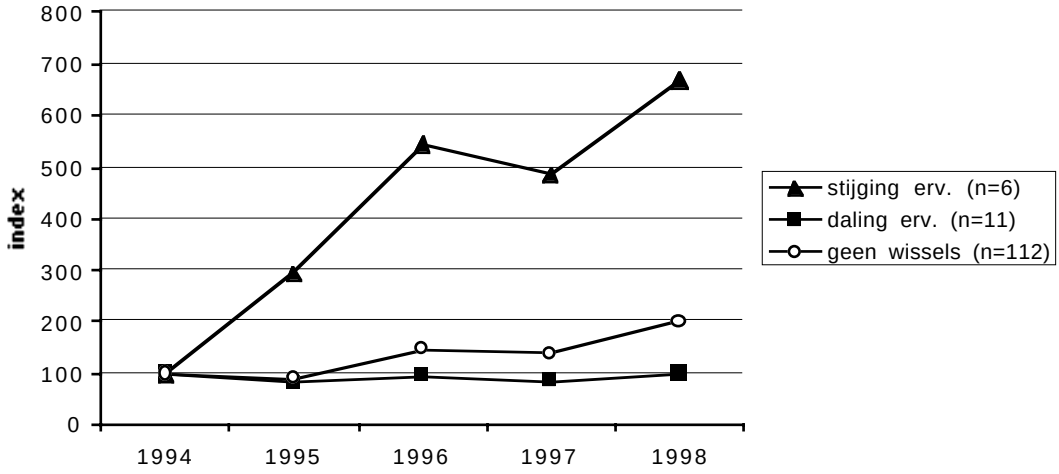

Fig. 1. Effect van waarnemerwissels bij zandhagedis-monitoring

Er is dus sprake van een waarnemereffect, waar de Amerikanen reeds voor waarschuwden. En dat waarnemereffect treed op als een expert het traject van een beginner overneemt of vice versa, een waarnemerwisseling dus. Om te voorkomen dat deze effecten de indexcijfers bederven, moeten we ervoor gaan corrigeren bij de berekeningen. Dat is gelukkig eenvoudig. In de toekomst zullen we bij elke wisseling waarbij een expert is betrokken doen alsof er een nieuw traject wordt gestart. Het schok-effect in de telling wordt daarmee uitgeschakeld in de indexberekeningen.

Fig. 2. Effect van waarnemerwissels bij monitoring van de levendbarende hagedis

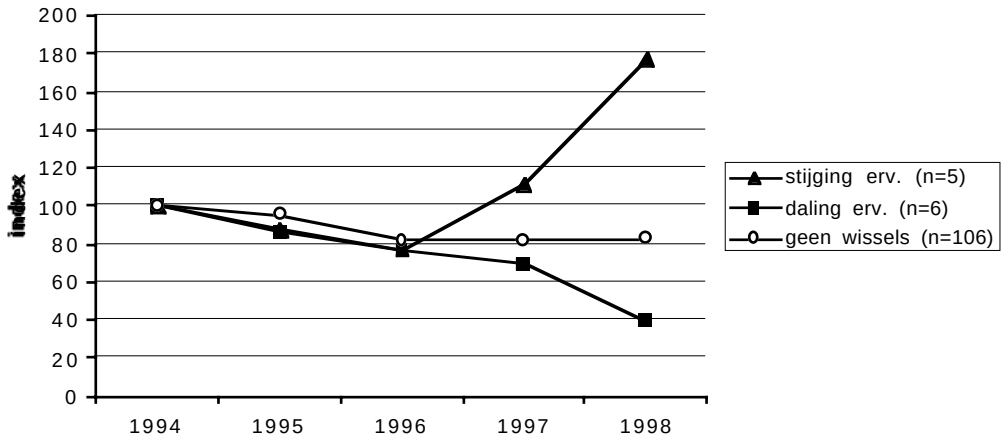

hoe zit het met leereffect?
Toch is daarmee nog niet alles opgelost. Immers zelfs zonder wisseling van teller kan het aantal getelde dieren oplopen als gevolg van een leereffect. Vooral bij de groep beginners verwacht je dat er in de loop der jaren gemiddeld meer dieren worden gezien, met als gevolg hogere indexcijfers. Om dat na te gaan hebben we de indexcijfers vergeleken tussen beginners, gevorderden en experts. Alle routes waarbij er een wisseling van tellers was zijn hierbij weggelaten, want die verstoren het beeld.

Tegen onze verwachting in blijkt er geen significant verschil te zijn in het verloop van de indexcijfers tussen de beginners en de andere twee groepen als we kijken naar de zandhagedis (fig 3), levendbarende hagedis en adder.

kleinere standaardfout
We hebben nog diverse andere analyses van de gegevens geprobeerd, zoals de indexcijfers berekenen met en zonder onderscheid naar waarnemers-ervaring, Maar deze analyses leverden evenmin een spoor van een leereffect op. Wel is opmerkelijk dat de tellingen van experts nauwkeuriger indexcijfers (kleinere standaardfouten) opleveren dan de beginners en de gevorderden. Experts weten blijkbaar beter op welk moment ze het beste kunnen tellen en waar ze moeten kijken. Dat levert stabielere telresultaten op en daarmee een hogere nauwkeurigheid van de indexcijfers.

Fig. 3. Effect van waarnemerervaring bij zandhagedis-tellingen. De lijnen op de indexbalken geven de standaard-fout weer

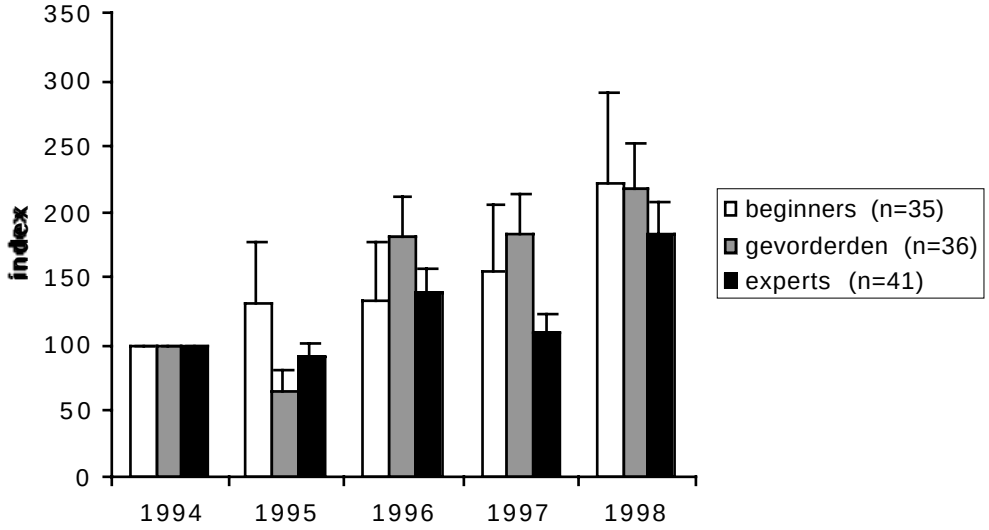

Expert word je kennelijk niet zomaar, en zeker niet erg snel, anders was er wel een leereffect te zien geweest. Toch is het nuttig om de eventuele leereffecten in de gaten te blijven houden. Mogelijk laten langere reeksen, van bijvoorbeeld tien jaar, wel een leereffect zien waarmee we rekening moeten houden. Verder kunnen we de tellingen van ervaren tellers zwaarder meetellen dan die van de anderen, door de cijfers te wegen naar de standaardfout. De indexcijfers met de kleinste standaardfout tellen dan het zwaarste mee. Dat levert betrouwbaarder en nauwkeuriger indexcijfers op, waarmee we beter de echte ontwikkelingen kunnen laten zien.
De langlopende trajecten die continu door dezelfde waarnemer onderzocht worden, zijn de peilers van het Meetnet Reptielen, zullen we maar zeggen.

VERKEERSSLACHTOFFERS IN 1999
In Ravenswoud en het Friese deel van het Fochtelooërveen

Janco Mulder

Vorig jaar maakten we in Nieuwsbrief 14 reeds melding van het grote aantal doodgereden slangen bij Appelscha en hetFochtelooërveen. Ook dit jaar zijn weer verkeersslachtoffers geteld, naast slangen zijn ook de aantallen padden, kikkers, zoogdieren en vogels genoteerd.

Compagnonsbossen

Vanaf 1994 worden verkeersslachtoffers geteld op een 2,5 km lang traject van de Meesterlokstraat te Ravenswoud (op kaart traject 1) Dit traject loopt grotendeels door de Compagnonsbossen. Ravenswoud is ontstaan in de verveningsperiode. In het gebied rond het dorp zijn veel wijken en sloten gegraven voor de drooglegging van het veen en voor de afvoer van turf. Er ligt nog steeds een dicht wijkenpatroon met een onderlinge afstand van 220 meter. Het voormalige veen is grotendeels omgezet in landbouwgrond. De minder geschikte gronden zijn gebruikt voor de aanplant van productiebos. De Compagnonsbossen zijn zo'n 250 hectare groot en door de vele watergangen zeer geschikt als leefgebied voor ringslangen.

Fochtelooërveen

Aansluitend aan de Compagnonsbossen ligt het Fochtelooërveen. Het Fochtelooërveen is het restant van een veeengebied dat eens ±10.000 hectare groot was. Na de vervening is 1700 hectare behouden als natuurgebied. Het Fochtelooërveen is een belangrijk reptielengebied waar de drie slangensoorten nog in flinke aantallen voorkomen. Het gebied heeft veel te lijden gehad van eutrofiëring en ontwatering. Grote delen van het gebied zijn hierdoor vergrast met pijpestrootje en vorming van nieuw veen blijft uit. In het uitgedroogde veen breidt de berk zich sterk uit naar de kern van het gebied.

Momenteel wordt er hard gewerkt aan herstel van het veengebied. Nieuwe kaden moeten het gebied nat houden. Rond het gebied zijn landbouwgronden aangekocht en teruggegeven aan de natuur. De reptielen hebben deze nieuwe leefgebieden ontdekt; er zijn goede zonplekken en de talrijke muizen vormen een rijke voedselbron. Helaas moeten ze om er te komen een weg oversteken. De aanwezigheid van slangen in de nieuwe gebieden blijkt uit de grote aantallen doodgereden slangen die langs de Fochtelooërveenweg worden gezien.

verkeersslachtoffers tellen

De wegen door de Compagnonsbossen en het Fochtelooërveen zijn van asfalt. Het warme asfalt blijkt bij reptielen zeer in trek om te zonnen. Regelmatig zijn zonnende ringslangen langs de weg gezien. In 1999 is tijd vrijgemaakt om langs een aantal wegen verkeersslachtoffers te tellen. Vanaf 12 maart t/m 18 oktober zijn de wegen vrijwel dagelijks door Janco Mulder en zijn vader gecontroleerd op verkeersslachtoffers Herman Feenstra en personeelsleden van Natuurmonumenten leverden aanvullende informatie op.

wat is er gevonden?

In de zeven maanden tellen zijn er in totaal 510 aangereden dieren gevonden. Naast reptielen gaat het om amfibieën, zoogdieren en vogels. De aantallen zijn in onderstaande figuur af te lezen. Amfibieën vormen bijna de helft van alle verkeersslachtoffers. De andere drie groepen zijn in vergelijkbare aantallen gevonden. Van reptielen zijn 98 verkeersslachtoffers geteld. De meeste slachtoffers vallen onder ringslangen en adders. De gladde slang is driemaal gevonden en de levendbarende hagedis viermaal. Bij ringslangen lopen zowel volwassen dieren als jonkies risico te sneuvelen. Een groot deel van de 57 ringslangen was juveniel, 35 in totaal. Bij de adders lopen vooral de volwassen dieren risico. Van de 34 dieren waren slechts 4 juveniel. Er zijn geen doodgereden hazelwormen aangetroffen, hoewel deze dieren wel in het gebied voorkomen.

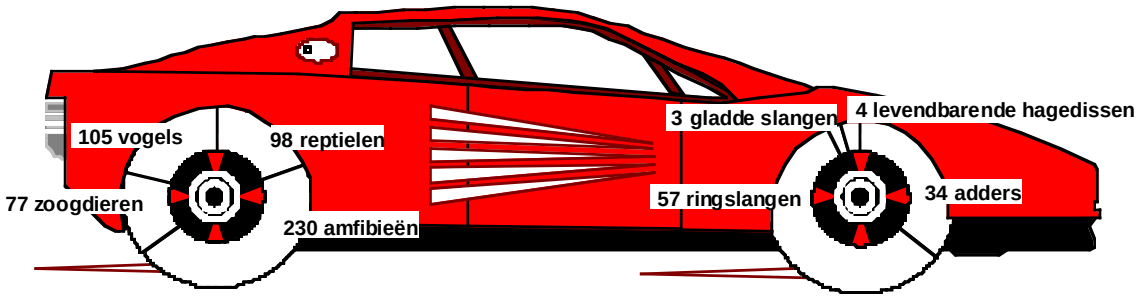

wanneer zijn de slangen gevonden?
Het aantal gevonden reptielen is weergegeven in de grafiek. De meeste slachtoffers zijn in de zomermaanden gevonden, met name in augustus en september. De hoge aantallen in deze maanden betreffen vooral overreden jonge ringslangen die dit jaar begin augustus uit het ei kropen. Adders bleken vooral in juli te sneuvelen. Dit waren uitsluitend volwassen dieren. In die maand zijn 11 overreden dieren gevonden. Buiten juli lopen volwassen adders en ringslangen eenzelfde risico, van beide soorten zijn in de overige zomermaanden maximaal 5 à 6 dieren per maand gevonden.

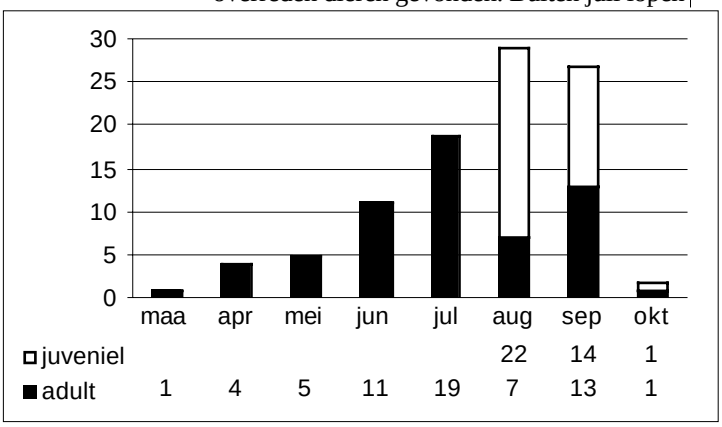

Risicovolle plekken
Voor de adder en ringslang zijn duidelijke knelpunten met veel verkeersslachtoffers gevonden. Adders zijn vooral gevonden langs een traject van de Fochtelooërveenweg die aan één kant wordt begrensd door het Fochtelooërveen en aan de andere kant door ruige graslanden. Dit is traject nr 3 (zie kaartje). Op dit ongeveer één kilometer lange traject zijn 25 van de 34 overreden adders gevonden, acht ringslangen en één gladde slang. De juveniele ringslangen zijn vooral gevonden langs de Meesterlokstraat en Lycklamavaart, op trajecten 1 en 2. Volwassen ringslangen zijn verspreid over alle trajecten gevonden.

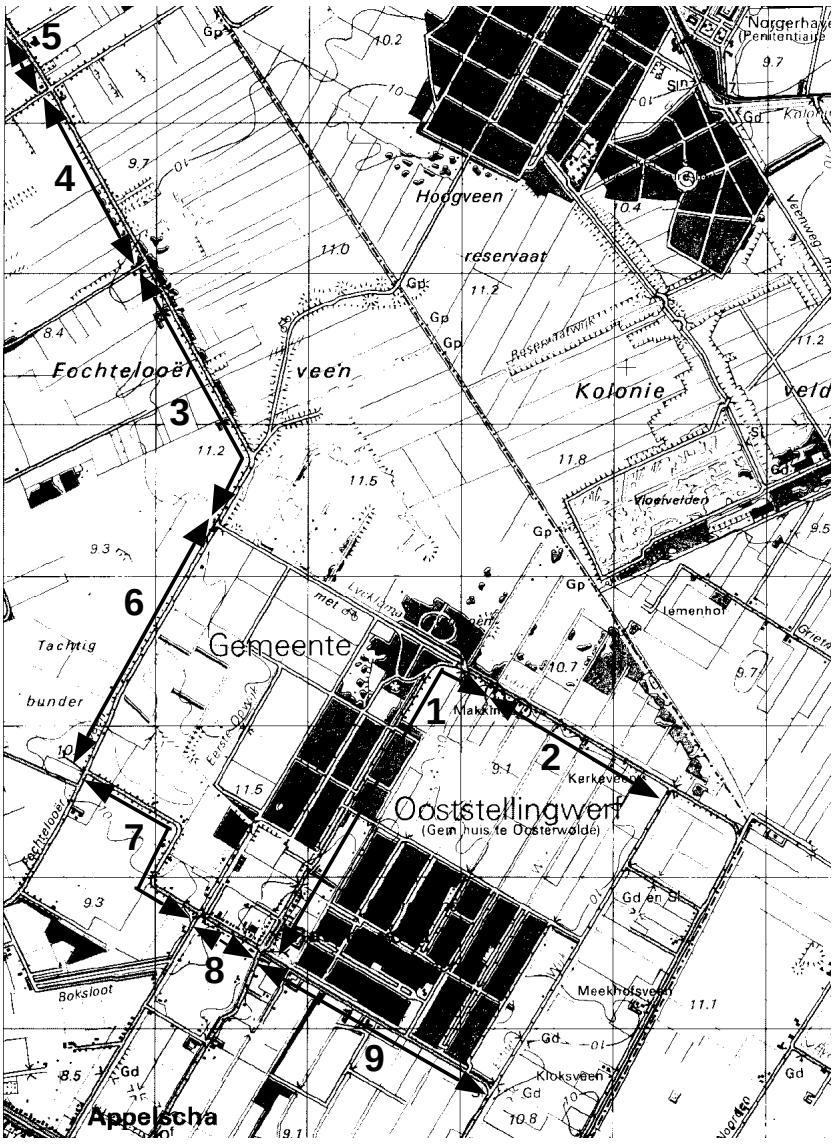

Afdruk van topografische kaart met een deel van het Fochtlooërveen en de Compagnonsbossen. Langs de genummerde wegtrajecten worden verkeersslachtoffers geraapt. Wegtrajecten 1, 2, 7, 8, 9 liggen rondom de Compagnonsbossen bij Ravenswoud. De trajecten 3, 4, 5, 6 zijn delen van de Fochtelooërveenweg

THE CONTINUING STORY OF 'LIZARD HILL"

Conn P. Barrett

op de voorgrond, net achter het schelpenpad ligt 'Lizard Hill'

twintig keer naar de duinen
Op een koele, heldere, zonnige 27ste maart vroeg in het seizoen van 1999, begon ik voor het zevende achtereenvolgende jaar aan de hagedissen monitoring op mijn traject in de duinen bij Katwijk. Die dag heb ik op plek 1, beter bekend als "Lizard Hill" geen enkele hagedis kunnen signaleren, maar op plek 6, en ergens net buiten mijn traject, kwamen de eerste dappere hagedissen al te voorschijn. Deze genoten van de heerlijke voorjaarszon.
Er volgden nog 19 bezoeken daarna dit jaar, om te eindigen op een mooie, zonnige, maar winderige dag, 18 september. Op deze laatste dag heb ik nog negen pasgeboren en één volwassen hagedis mogen waarnemen.

Lizard Hill
Ik heb dit jaar op Lizard Hill 26 verschillende hagedissen gefotografeerd. Langs mijn hele traject liggen nog zes andere kansrijke hagedissen plekken. Maar ik mag wel zeggen dat Lizard Hill over de afgelopen jaren de meest productieve plek van mijn traject is gebleken.

twaalf bekende en veertien nieuwe hagedissen
In 1999 heb ik twaalf hagedissen individueel mogen observeren en fotograferen die ik nog van de voorgaande jaren van mijn onderzoek kende. Daarnaast waren er ook veertien nieuwe hagedissen, die ik nog niet eerder had gesignaleerd. Aangezien alle hagedissen een duidelijk herkenbaar en verschillend kleurpatroon op de rug hebben, hoop ik dat het voor mij mogelijk is, één of meer van deze hagedissen gedurende hun verdere leven te blijven volgen. De hagedissen krijgen van mij geen naam, wel een nummer. De nummers 1 t/m 9 heb ik in 1993 al gefotografeerd. Daar was dit jaar alleen nr. 9 nog van aanwezig.

vreemd patroon
Een pasgeboren juveniel dier (nr. 84) ziet er ongeveer het zelfde uit als vrouwtje 40 (zie foto). Zij hebben eenzelfde afwijkende kleurverdeling: geen stippen of strepen, maar zijn egaal bruinachtig. Toch behoort 84 niet tot een van haar nakomelingen. Vrouwtje 40 zag ik voor het eerst in de zomer van 1996 als jong dier. Ik heb haar dit jaar vijftien keer mogen fotograferen. Zij wordt meestal op haar vaste plek, tussen het duinriet, gesignaleerd. Uitgezonderd tijdens het eieren leggen en op 6 augustus van dit jaar. Toen zag ik haar op een andere plek, wè l op Lizard Hill. Op die dag was de temperatuur opgelopen tot 25 ^{o}C, en was haar vaste plek te heet geworden.
Hiernaast een foto van dit vrouwtje 40.

Tabel
De 26 zandhagedissen die gefotografeerd zijn op Lizard Hill zijn met hun nummer aangegeven in de tabel (bovenste rij). Op elke dag dat ze gefotografeerd zijn is een zwarte stip ingevuld. Van de 12 bekende dieren is aangegeven in welke voorgaande jaren ze ook al gefotografeerd zijn. Verder staat het jaar van geboorte) aangegeven. Afkortingen: f+e = vrouwtje met eieren; f = vrouwtje, sf = nog niet volwassen vrouwtje; m = mannetje; juv = pasgeboren hagedisje.

Mannetje hagedis 37 heb ik in 1999 weer drie keer mogen signaleren. Over het algemeen laat hij zich weinig zien. In 1996-1997 en 1999 verscheen hij alleen in de paartijd aan mij. Maar in het jaar 1998 geheel niet. Hij komt graag naar plek Lizard Hill voor de leuke vrouwtjes! Ik vond het fijn om 37 ook dit jaar weer te mogen ontmoeten. Vrouwtje 38 was voor het vierde achtereenvolgende jaar aanwezig en zij was ook dit jaar weer zwanger. Mannetje 39 was er ook weer, hij is echt de meest dominante hagedis van Lizard Hill. Mannetje 69 was een stuk van zijn staart kwijt op 24 juli, op 6 augustus was er een nieuw stompje van 1 cm aangegroeid.

Some Sad Goodbyes
(partir c'est mourir un peu)
Spijtig genoeg heb ik enkele hagedissen niet meer waargenomen in 1999, zoals de vrouwtjes 20 en 32. Zij zijn na hun winterslaap niet teruggekeerd op Lizard Hill. In augustus 1994 heb ik vrouwtje 20 en in julli 1995 vrouwtje 32 voor het eerst gefotografeerd. Ik observeerde hen regelmatig en vind hun afwezigheid een gemis. De mannetjes 50 en 53 (eerste foto in 1997) schijnen ook waarwel gezegd te hebben.
De verdwijning dit jaar van vrouwtje 9 betreur ik nog het meest. Waarschijnlijk is zij niet teruggekeerd van het eieren leggen met de daarbij komende gevaren. Zes jaar geleden, in 1993, fotografeerde ik haar voor de eerste keer toen zij ongeveer twee jaar oud was. En ik heb haar, tot ik haar voor het laatst op 26 mei zag, steeds kunnen volgen. Ze is vijf jaar achter elkaar zwanger geweest. Dit jaar paarde ze met nr. 39. Vorig jaar was dat mannetje 25, maar die was er dit jaar niet. Hopelijk keert zij, evenals sommige van de andere verdwenen dieren, volgend jaar wel weer terug. Het is al twee keer eerder gebeurd dat een dier een jaar lang niet werd gezien, maar het volgende jaar wel. Ik kijk vol verwachting en interesse weer uit naar mijn monitoringsonderzoek in de duinen van Katwijk in het jaar 2000, en vooral naar The Lizards of Lizard Hill!!

UIT HET VELD

Jacqueline Ernst stuurt ons gegevens over twee ringslangtrajecten in Reeuwijk. Beide trajecten zijn heel verschillend: het een is een oeverwal aan de Reeuwijkse Plas; de ander een wegbermtraject. Het viel haar op dat de oeverwal, waar ze veel slangen ziet, plekken heeft die heel snel opwarmen. De ondergrond heeft grote stenen met grond en begroeiing ertussen. In het vroege voorjaar, met iets zon en wat wind liggen daar gelijk al ringslangen te zonnen. Het andere traject blijft langer nat en droogt langzamer omdat de ondergrond een hoge begroeiing heeft van brandnetels, riet en bramen. Het duurt hier veel langer eer ringslangen waargenomen worden.

P.s.Wij vonden het frappant dat Jacqueline tien telrondes liep en ergens daartussenin een kind ter wereld bracht.
Hartelijk gefeliciteerd!

Liefde en hoesten

MAARTEN 'T HART

In mijn studententijd was ik bevriend met een jaargenoot die er thuis een hele menagerie op na hield. In de woonkamer scharrelde een Scheltopusik rond. Zat je op de bank, dan kwam hij opeens aanritstelen, gleed naast je, en fixeerde je met z'n kleine, bruine oogjes. De eerste keer dat ik dat meemaakte bleef ik bijna dood van schrik. Op z'n studeerkamer hield m'n vriend zeeanemonen en paalwormen. En in een kooi zat een witte muis die de hele dag door in zo'n loopmolentje z'n overtollige energie kwijt raakte.
Op een avond bezocht ik mijn vriend. Hij verzorgde zijn zeeanemonen, ik dronk een kopje thee, staarde naar de witte muis en zei toen opeens stomverbaasd: 'Je muis bevalt.' 'Dat kan niet,' zei mijn vriend gedecideerd, die met zijn rug naar de kooi toestond, 'ze zit alleen, hoe zou ze zwanger geraakt kunnen zijn?' 'Nou, volgens mij is ze toch echt aan 't baren,' zei ik.
Mijn vriend schudde krachtig zijn hoofd, keek verstrooid om, zette toen zijn bril af, zette hem weer op, en staarde met uitpuilende ogen naar de kooi. Er waren inmiddels al zes jongen ter wereld gekomen.

Als piepkleine roze biggetjes lagen ze zacht piepend op een hoopje onder het loopmolentje. 'Hoe kan dat nou?' zei mijn vriend, 'al zolang als ik m'n muisje heb, al een paar maanden, zit ze moederziel alleen.'
Voorzichtig visten we de borelingen - het bleek uiteindelijk een negenling te zijn – uit de kooi. We voerden ze één voor één op aan de Scheltopusik die ze als eenhapskrackertjes wegschrokte. Mijn vriend doopte zijn witte muisje Maria en we braken ons het hoofd erover hoe ze, alleen wonend, in positie kon zijn geraakt. We sloegen de literatuur op. Konden muisjes misschien mannelijk zaad maandenlang vasthouden? Niets was erover te vinden. Toch wilden we niet aan onbevlekte ontvangenis geloven. Om het raadsel te vergroten bleek Maria na een maand of twee weer zwanger te zijn. Weer baarde ze moeiteloos een negenling, en opnieuw plezierden we daarmee de Scheltopusik.
Ik las alles wat ik te pakken kon krijgen over knaagdieren. Ik kwam echter nooit iets tegen wat het raadsel oploste. Nergens werd melding gemaakt van vrouwtjesmuizen die zwanger werden zonder dat daar een mannetje aan te pas was gekomen. Niettemin bleef Maria maar baren. Ze heeft minstens zes negenlingen geworpen eer aan mijn vriend werd geopenbaard hoe Maria steeds weer in verwachting kon raken. Hij was iemand die erg vast sliep. Niettemin werd hij op een nacht gewekt door zacht geritsel. De volle maan scheen binnen door het dakraam. In het licht ervan zag hij hoe een wilde bruine muis door de kamer doelbewust in de richting van de kooi sloop. Daar aangekomen beklom hij de tralies ervan. Maria begaf zich aan de andere zijde van het ijzer naar hem toe en door de spijltjes heen maakten zij contact met elkaar. Aan voorspel deden ze niet, ze kwamen meteen tot de daad. Hoewel de spijltjes duchtig in de weg zaten, bleek het mannetje toch in staat te zijn om zijn kleine roze pikje nauwkeurig tussen twee spijltjes door te manoeuvreren om het vervolgens in het roze vaginaatje van Maria te steken. Aldus wist hij haar te bevruchten.
Mijn vader zei altijd: 'Liefde en hoesten, daar is niet tegen te vechten.' Deze geschiedenis illustreert dat dat voor de liefde in ieder geval opgaat.